

К. Ю. Кармазіна
адвокат, керівник Одеського відокремленого підрозділу ВГО
«Об'єднання адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу»
канд. юрид. наук, доцент Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ РОБОТИ АДВОКАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Відповідно до Загальної декларації прав людини і громадянина кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту [2, ст. 11].

Згідно Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

b) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;

d) <...> захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

e) <...> мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього [4, ст.14].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод встановлює наступні стандарти права на одержання правової допомоги: кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

d) <„>вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення [3, ст.6].

Цілковим логічним є те, що правова допомога, яка надається особі, підозрюваній (обвинуваченій) у вчиненні кримінального правопорушення, має бути якісною та ефективною, в протилежному випадку право особи на правову допомогу (захист) залишиться лише формально продекларованим, а не реально забезпеченим.

З огляду на зазначене як ніколи актуальною для нашої молоді держави є розробка механізму забезпечення якості роботи адвокатів у кримінальному провадженні.

На даний час повноваження щодо контролю дотримання адвокатами у кримінально-правовому захисті вимог закону покладені на дисциплінарні палати регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісії адвокатури та Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури України [5, ст.34]. Втім і досі непоодинокими в Україні є випадки надання консультацій у кримінальних справах юристами, які не є адвокатами та, відповідно, при наданні неякісних юридичних послуг

не підпадають під дію Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що унеможливує притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності за надання неякісних послуг та створює для споживача таких послуг небезпеку погіршити своє становище при використанні порад таких юристів.

Формальна якість захисту може бути встановлена без особливих зусиль шляхом перевірки виконання адвокатом його безпосередніх обов'язків: з'являтися для участі в слідчих діях, надавати клієнту консультації, підтримувати позицію клієнта тощо. Така якість є мінімальним стандартом та відмежовує сумлінне виконання обов'язків адвоката від їх порушення.

Вітчизняним прикладом спроби хоч якось упорядкувати якість роботи адвокатів стали Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі (далі — Стандарти), затвержені наказом Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5, як «комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник є незалежним в обранні стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом засобами» [9, ст.1].

Зазначені вище Стандарти, що набрали чинності 1 липня 2014 року, відображають, на наше переконання, лише зовнішній бік якості, і навіть урахування результатів провадження (зменшення кількості епізодів, перекваліфікація злочину тощо) не може вважатися достатнім показником якості.

Натомість сутнісна якість захисту полягає у вірному обранні правової позиції у справі та стратегічній її реалізації. Така якість не може бути оцінена за допомогою формальних критеріїв. Дійсна сутнісна якість правового захисту забезпечується, перш за все, за допомогою неспецифічних механізмів, що діють для будь-якої сфери послуг. Клієнт як споживач послуг самостійно виробляє критерії якості наданих послуг та виступає основним контролером. Як найбільш зацікавлена особа саме клієнт має виконувати провідну роль в контролі за якістю надання послуг із захисту в кримінальній справі. Для цього йому також законодавством надаються широкі механізми впливу на

поведінку адвоката: можливість відмови від адвоката, можливість заміни адвоката, залучення кількох адвокатів до участі в справі, оскарження дій адвоката тощо. Діючим законодавством встановлюються гарантії реалізації таких прав, найважливішою з яких виступає інформаційна.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК) передбачає обов'язок слідчого надати особі пам'ятку про її процесуальні права [7, ст. 42], що дає реальну можливість ретельного з ними ознайомлення, уточнення, отримання консультацій, робить можливим повернення до них через певний час після проведення слідчих дій тощо.

Втім, очевидним є те, що стандарти надання правової допомоги не можуть повністю охопити еталон якості правової допомоги. Стандарт може передбачити лише необхідні дії адвоката, але не дасть відповіді на те, чи були вони достатніми в тому чи іншому випадку. Для сутнісної оцінки якості захисту в кримінальній справі має бути розроблена певна доктрина, деякою мірою подібна до криміналістичної тактики в розслідуванні злочинів. Основа її в тому, що ситуація у різних справах відрізняється за правовими обставинами, позицією затриманого, наявними доказами, ступенем обізнаності слідства та захисту про позиції та докази (наявні і потенційні), участю в справі потерпілого, наявністю співучасників тощо. Тому існує проміжне завдання типології ситуацій захисту при затриманні з метою вироблення оптимальних моделей захисту відповідно до обставин справи. Іншим завданням має бути розробка схеми корегування захисту в залежності від різноманітних обставин, що мають значення.

Таким чином, технологічна схема захисту може бути побудована за модульно-варіативною схемою, в якій окремі модулі поведінки формуються на підставі основних детермінант позиції захисту, передбачаючи варіанти поведінки, які, в свою чергу, обираються в залежності від домінування тих чи інших умов і обставин. У являється, що одним із припустимих варіантів моделювання оптимального (достатнього) захисту може бути конструкція на прикладі протоколів про надання медичної допомоги.

Звичайно, захист в кримінальній справі є достатньою мірою творчим процесом. Тому пропозиції вироблення технологіч-

них схем захисту мають перспективу реалізації, перш за все, в деонтологічній площині. Дотримання технологічних схем захисту тільки в далекій перспективі може стати рекомендацією або корпоративним обов'язком. Але розробка технологічних схем захисту сприятиме формуванню уніфікованого розуміння захисту, підвищенню його рівня, поширенню позитивного досвіду, консолідації адвокатської спільноти, та в решті — підвищенню рівня гарантій захисту праві затриманих (підозрюваних, обвинувачених, засуджених тощо). Технологічні схеми можуть стати у нагоді для юридичних осіб, що спеціалізуються на захисті в кримінальному процесі, для організації якісного та уніфікованого обслуговування клієнтів. Також є перспектива використання їх в якості основи для оцінки ефективності захисту в кримінальній справі взагалі та на окремих стадіях кримінального процесу зокрема.

На теперішній час професійні стандарти щодо ролі адвокатів у кримінальному провадженні на державному рівні розроблені та закріплені лише щодо адвокатів, які здійснюють надання безплатної вторинної правової допомоги [9, ст. 3]. Адвокати ж, які не надають безплатну вторинну допомогу у кримінальному процесі, в своїй професійній діяльності зобов'язані дотримуватися чинного законодавства та обов'язкових для всіх адвокатів України Правил адвокатської етики, затверджених Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. [8].

Відповідно до Стандартів якості надання безплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі захисник після отримання доручення регіонального центру надання безплатної вторинної правової допомоги у визначений законодавством або розумний строк ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження, проводить конфіденційне побачення з клієнтом, під час якого роз'яснює йому права із врученням відповідної пам'ятки (буклета), наданої(го) центром, з'ясовує обставини кримінального правопорушення у викладенні клієнта, отримує від нього інформацію, що має правове значення, узгоджує правову позицію з клієнтом та за результатами складає відповідний протокол.

У разі неможливості реалізувати право на конфіденційне побачення захисник робить запис про порушення права на захист у цій частині в протоколі відповідної процесуальної дії та по-

дає відповідну скаргу процесуальному керівнику або слідчому судді. У разі наявності у кримінальному провадженні інших захисників захисник, призначений центром, негайно письмово інформує про це центр і продовжує здійснювати захист до прийняття центром рішення про припинення надання безплатної вторинної правової допомоги. У випадку, коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучають іншого захисника, призначений центром з надання безплатної вторинної правової допомоги захисник продовжує виконувати свої професійні обов'язки.

З урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник бере участь в усіх процесуальних діях, що проводяться за участю його клієнта, або таких, що можуть обмежити або порушити права та законні інтереси його клієнта, у межах повноважень, визначених відповідним дорученням центру. Захисник негайно вживає заходів для надання клієнту медичної допомоги, фіксації тілесних ушкоджень, проведення судово-медичної експертизи, якщо зовнішній вигляд або стан клієнта свідчать про застосування до нього насильства або за наявності скарг клієнта про його застосування; захисник з'ясовує наявність фактів застосування до клієнта катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження з боку службових осіб оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, пенітенціарної служби, інших службових осіб, і за наявності таких фактів складає відповідний протокол за формою, письмово повідомляє про згадані факти процесуального керівника та звертається у порядку ст. 206 КПК України з відповідною заявою до слідчого судді.

При здійсненні захисту осіб, які утримуються під вартою і є пацієнтами замісної підтримувальної терапії або мають хронічні захворювання, що потребують безперервного лікування, захисник невідкладно звертається до адміністрації місця утримання або службової особи, відповідальної за перебування затриманих, з вимогою про надання медичної допомоги та заявляє клопотання про забезпечення безперервного лікування; у разі незгоди клієнта з будь-якими процесуальними рішеннями, діями або бездіяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді або суду і за наявності законних підстав захисник складає відповідну скаргу та роз'яснює клієнтові порядок і наслідки її по-

дання. У разі коли захисник вважає за необхідне оскаржити процесуальне рішення, дії чи бездіяльність згаданих осіб, а клієнт заперечує проти цього, захисник оформлює письмову відмову клієнта від пропонованого оскарження. Відсутність таких стандартів щодо адвокатів, які працюють на підставі угоди з клієнтом, підвищує ризик отримання клієнтом неякісної правової допомоги та неналежного захисту у кримінальній справі.

До механізму забезпечення якості роботи адвокатів у кримінальному провадженні входять і інші структурні елементи (наприклад, вибіркове відвідування менеджером з якості надання безоплатної правової допомоги судових засідань, в яких захист особи здійснюють адвокати, які уклали контракти з регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги; перевірка форм моніторингу; проведення заходів з підвищення кваліфікації для адвокатів тощо), для детального розгляду яких можна було б написати окрему монографію.

Але найбільш проблемним питанням у механізмі забезпечення якості роботи адвокатів у кримінальному провадженні нам видається відсутність встановлених державою та закріплених на законодавчому рівні стандартів надання правової допомоги у кримінальних справах *для всіх адвокатів* (а не тільки тих, які надають безоплатну вторинну правову допомогу), що створює перешкоди для аналізу якості надання таких послуг адвокатами та відповідно знижує рівень відповідальності адвокатів при неналежному здійсненні захисту. Адже запровадження таких стандартів буде сприяти не тільки захисту клієнтів, але й самих адвокатів від необгрунтованих претензій своїх клієнтів.

Література

1. Конституція України [Текст] : Основний Закон України від 28.06.96 р. (в редакції від 15.05.2014 р.) // Відомості ВРУ. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини і громадянина: Декларація ООН, міжнародний документ від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. — Електрон, дан. (1 файл). — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015. — Назва з екрана.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. — Назва з екрана.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. — Назва з екрана.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 06.07.2012р. № 5076-VІІІ змін., внес. згідно з Законами України : станом на 14.10.2014 р. — Електрон, дан. (3 файли). — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
6. Про безоплатну правову допомогу [Текст] : Закон України від 02.06.2011 р. (в редакції від 26.10.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 51. — Ст. 577.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]: Закон України від 13.04.2012 р. (в редакції від 25.04.2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10, № 11-12, № 13. — Ст. 88.
8. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. (1 файл). — Режим доступу: <http://vkdkka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>. — Назва з екрана.
9. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5 [Електронний ресурс]. — Електрон, дан. (2 файли). — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14>. — Назва з екрана.